

¹Оспан Н.А., ²Кокеева Д.М.

¹ I курс PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
²филос.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан, Алматы қ., e-mail: ospannazym@gmail.com

ҮНДІСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТІЛ САЯСАТЫН ЖҮРГІЗУДІҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАЛАРЫ МЕН ЖАҒДАЯТТАРЫ

Бұл мақалада Үндістанның тіл саясатының жалпы жағдайы, мемлекеттік және ресми тіл мәселесі, тіл саясатының елдегі ресми тіл ретіндегі хинди тілінің заң шығарушы аспектісі қарастырылады. Сонымен қатар, жұмыста Үндістан халқының көптілділігі, қостілділігі және үштілділігі жөнінде мағлұматтар келтіріледі, екінші жағынан, лингвистикалық және гендерлік ерекшеліктері өзектілігімен баяндалады. Аталмыш мақалада тілдердің жазу графикалары сипатталады.

Мақалада хинди тілін дамытуға арналған іс-шаралар мен оның бағыттары, сонымен бірге хинди тілін ресми тіл және қатынас тілі ретінде бекіту және тарату, насихаттау жөнінде мемлекеттік, қоғамдық және жеке ұйымдардың іс-әрекеттерімен байланысты прагматикалық мәселесі көтеріледі. Көпұлтты мемлекет Үндістанның территориясында хинди, бенгали, маратхи, бихари, ория, гонди, непали, телугу, урду, гуджарати, каннада, малаялам, раджастхани, пенджаби, бхили, пахари, ораон, синдхи, конкани сынды жиырма екі ресми тіл қабылданғандықтан, олардың әрқайсысында бір миллионнан аса халық сөйлейтіндігі тереңірек талқыға түседі.

Үндістанда тіл мәселесі ондағы түрлі этникалық және мәдени ерекшеліктерге, географиялық және тарихи факторларға байланысты қашанда белгілі бір дәрежедегі күрделі әрі өзекті мәселе болып саналғандықтан, әр түрлі тілдік ұжымдар өкілдері тіл мәселесін өз мүддесіне қарай шешуді көздейді. Үндістан тұрғындары нәсілдік және этникалық қатынастар бойынша сан алуандығымен ерекшеленетіндігі жан-жақты талқыға түседі.

Түйін сөздер: мемлекеттік тіл, тіл саясаты, лингвистика, конституция, тіл мәселесі, көптілділік, қостілділік, үштілділік.

¹Ospan N.A., ²Kokeyeva D.M.

¹nd year PhD student, Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty
Candidate of philosophical sciences, docent,
Al-Farabi Kazakh national university, Kazakhstan, Almaty, e-mail: ospannazym@gmail.com

The Main Aspects and Principles in Realising the Language Policy of the Republic of India

In this article the general situation of Indian language policy, state and official language problem, the law-producing aspect of hindi, as an official language, have been considered.

In this research work there are given information about the multilingualism, bilingualism, trilingualism of population of India and linguistic according to the linguistic and hender features are explicated with actuality.

It is spoken in details the writings of the languages in this article. As the title implies the article describes the events and its directions dedicated to developing of hindi language, the pragmatic aspect of activities of state, public and other organizations in statement and spreading, agitation of hindi as official language and the language of communication.

In the territory of multinational India twenty two official languages like Hindi, Bengali, Marathi, Bihari, Oriya, Gondi, Nepali, Telugu, Urdu, Gujarati, Kannada, Malayalam, Rajasthani, Panjabi, Bhili, Pahari, Oraon, Sindhi, Konkani, it is mentioned more than one million people speaks in each language.

In India the language aspect is being considered as current issue in certain level according to the ethnic and cultural features, geographical and historical factors, the representatives of different language organizations try to decide language aspect in their interests. It is specially noted that the population of

India differs by their varied racial and ethnic relations.

Key words: state language, Language Policy, linguistics, Constitution, language aspect, multilingualism, bilingualism, trilingualism.

¹Оспан Н.А., ²Кокеева Д.М.

¹PhD докторант 1-го года обучения, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,

²к.филос.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Казахстан, г. Алматы, e-mail: ospannazym@gmail.com

Основные принципы и ситуации проведения языковой политики Республики Индия

В этой статье рассматривается общее положение языковой политики Индии, проблема государственного и официального языка, законодательный аспект языка хинди в качестве официального языка. Вместе с этим, в этой работе приводятся данные о мультилингвизме, билингвизме и трилингвизме населения Индии, а также излагаются с актуальностью лингвистические и гендерные особенности. В данной статье описывается письменность языков.

В статье поднимается вопрос о прагматической проблеме, связанной с мероприятиями и их направлениями, посвященными развитию языка хинди, а также с деятельностью государственных, общественных и отдельных организаций по утверждению, распределению и пропаганде хинди как официального и языка общения.

Глубоко обсуждается то, что на территории многонациональной Индии были приняты Конституцией двадцать два языка, такие как хинди, бенгали, маратхи, бихари, ория, гонди, непали, телугу, урду, гуджарати, каннада, малаялам, раджастхани, пенджаби, бхили, пахари, ораон, синдхи, конкани, и на каждом из них говорят более одного миллиона человек.

Так как языковая проблема в Индии считается на каком-то уровне сложной и актуальной в связи с этническими и культурными особенностями, представители разных языковых коллективов целенаправленно пытаются решить эту проблему в свою пользу. В статье отмечается, что народ Индии выделяется разнообразностью по расовым и этническим отношениям.

Ключевые слова: государственный язык, языковая политика, лингвистика, конституция, мультилингвизм, билингвизм, трилингвизм.

Кіріспе

Үнді субконтиненті ежелгі инд өркениетінің отаны болып саналады. Өз тарихының ұзақ уақытында маңыздылығымен сауда бағыттарының орталығы болып табылып, байлығы және жоғары мәдениетімен кең танылды. Үндістанда индуизм, буддизм, сикхизм және джайнизм сияқты діндер бастау алған. Христиан пен ислам діндері де осы аймақтың алуан түрлі мәдениетінің дамуына едәуір ықпал еткен. XVIII ғасыр мен XX ғасырдың бірінші жартысында Үндістан Британ империясының отарына айнала бастады. 1947 жылы, көпжылдық күрес нәтижесінде ел тәуелсіздігіне қол жеткізді. XX ғасырдың аяғында Үндістан экономикалық және әскери дамуында үлкен жетістіктерге жетті, ел экономикасы бүкіл әлемде жылдам дамушылардың бірі болды.

«Тіл саясаты Үндістанда оксюморон секілді: Бхаратта барлық нәрсе тілге қатысты, кез келген саясат, күнделікті өмір немесе өмір салты. Ал Еуропада тіл саясаты басқа да терең үрдістердің индикаторы ретінде қызмет етуі мүмкін» – дейді Д.О. Парамонов (Д.О. Парамонов, 2011, 71)

Үндістан БҰҰ, G20, БСҰ (ВТО), Оңтүстік Азияның аймақтық ынтымақтастық ассо-

циациясы, Ұлттар достығы, БРИКС сияқты халықаралық ұйымдарға кіреді.

Үндістан – бұл көпұлтты мемлекет, оның территориясында жиырма екі ресми тіл қабылданған, олардың әрқайсысында бір миллионнан аса халық сөйлейді. Бұл тілдер: хинди, бенгали, маратхи, бихари, ория, гонди, непали, телугу, урду, гуджарати, каннада, малаялам, раджастхани, пенджаби, бхили, пахари, ораон, синдхи, конкани және тағы басқалар. Осы жиырма екі тілде Үндістан Республикасы халқының 98 пайызы сөйлейді. 1861 жылдан бері ол басқарудың, саясаттың, білімнің ресми тілі ағылшын тілі болып табылды. Мысалы, Мумбаида тұратын гуджарат саудагер өз жанұясында катхиавади (гуджарати диалектісі), көшеде, базарда маратхи (жергілікті тіл) және сауда орталарында конкани, теміржол бекеттерінде хинди, ал ресми кездесулерде ағылшын тілінде сөйлейді.

Үндістан лингвистикалық қағидалар бойынша құрылған өзін-өзі басқаратын 28 штаттан және орталыққа бағынатын 7 одақтас аймақтан тұратын штаттар одағы, федерациялық мемлекет болып табылады. Дели мен Пондишеридің жеке заңнамалық ассамблеялары бар әрі штаттар үлкен өкілеттіктерге ие.

Штаттар: Андхра-Прадеш, Аруначал-Прадеш, Ассам, Бихар, Чхаттисгарх, Гоа, Гуджарат, Харьяна, Химачал-Прадеш, Джамму және Кашмир, Джаркханд, Карнатака, Керала, Мадхья-Прадеш, Махараштра, Манипур, Мегхалайя, Мизорам, Нагаланд, Орисса, Пенджаб, Раджастхан, Сикким, Тамилнад, Трипура, Уттаракханд, Уттар-Прадеш, батыс Бенгалия, Дели – Ұлттық Астана Аймағы (ҰАА).

Одақтас аймақтар: Андаман және Никобар аралдары, Чандигарх, Дадра және Нагар, Хавели, Даман және Диу, Лакшадвип және Пондичерри.

Аталмыш штаттар мен одақтас аймақтардың хинди тілінен ерекшеленіп, кей жағдайда оқшауланып тұратын өз диалектілері бар. Сондықтан үнді тілдерін туыстық жақтарын топтастыру барысында 2011 жылы санақ жүргізілді. Ол бойынша үнді елінде 4 туыстас тіл (үндіарилік, дравидтік, аустро-азиаттық және тибеттік-бирмандық) қатарына жататын 216 тіл бар екені анықталды (олардың әрқайсысымен 10 мыңнан аса адам сөйлейді және ол тұрғындардың 99% құрайды). Ең көп таралған тілдер қатарына хинди тілін халықтың 40%-ы сөйлейді, бенгали – 8,2%, телугу – 7,8%, маратхи – 7,4 жатқызуға болады (Mallikrjun B., 2001.-20)

1947 жылы тамыз айында тәуелсіздік алғаннан кейін өткен өмірдегі бодандықтың ауыр мұрасын иеленген Үндістан бірқатар мәселелермен қақтығысты. Экономикалық артта қалу және тәуелсіз, жоғары дамыған экономика құру, жаппай жұмыссыздықты жою және халықтың өмір сүру деңгейін арттыру және тағы басқа сияқты экономикалық және әлеуметтік дамудың маңызды мәселелерімен қатар, тәуелсіз елдің өмір сүруінің алғашқы күнінен-ақ көптеген күрделі тіл мәселелері тұрды. Ел тәуелсіздігіне ие болғаннан ұзақ уақыт бұрын пайда болған мәселелердің кейбіреулері жаңа жағдайда ерекше өзектілік қарқын алды. Тіл мәселелерінің мағынасы ғылыми-техникалық революция кезеңінде айрықша белең алады. Қазіргі заманғы өнеркәсіп құру, ғылымды дамыту және оның қол жеткізген жетістіктерін қоғамның экономикалық және әлеуметтік өмірінің әртүрлі салаларына енгізу, халықты мәдениетке біріктіру, оларды елдің қоғамдық-саяси өміріне қатысуға тарту сияқты мәселелердің шешімін табу өз жолында көптеген қарама-қайшылықтарға кездеседі және тіл мәселелері шешілмей қалған жағдайда немесе біржақты шешімін тапқанда өте баяу жүзеге асырылады. Мұндай жағдайда тіл мәселесі көбінесе саяси мәселеге ұласып кетеді.

Жоғарыда айтылғандармен байланысты қазіргі Үндістанның тіл мәселелері үнді ғалымдары сияқты, шетелдік ғалымдардың да жіті назарын аудартқызып отыр. Біздің де зерттеуімізде Үндістанның тіл саясатының жалпы жағдайы, мемлекеттік және ресми тіл мәселесі, тіл саясатында саяси партиялардың рөлі, тіл саясатының аспектілері: елдің ресми тілі ретіндегі хинди тілінің заң шығарушы аспектісі, сонымен бірге хинди тілін ресми тіл және қатынас тілі ретінде бекіту және тарату, насихаттау жөнінде мемлекеттік, қоғамдық және жеке ұйымдардың іс-әрекеттерімен байланысты прагматикалық аспект қарастырылады.

1947 жылы Үндістан Британ империясынан тәуелсіздік алғаннан кейін жаңа билік елдің тұрғындарының қырық пайызы сөйлейтін хинди тілін бірден мемлекеттік тіл етіп бекітті. Бірақ отаршылдық кезеңнің ресми тілі және әлеуметтік жоғары таптың беделін айғақтайтын тіл ағылшын тілі болғандығын ескере отырып, оны он бес жылдық өтпелі кезеңнің мемлекеттік тілі деп жариялады. Осылайша Үндістан қос мемлекеттік тілді елге айналды (Чуприна М.В., 2012,2)

Үндістанда тіл мәселесі ондағы түрлі этникалық және мәдени ерекшеліктерге, географиялық және тарихи факторларға байланысты қашанда белгілі бір дәрежедегі күрделі әрі өзекті мәселе болып саналғандықтан әр түрлі тілдік ұжымдар өкілдері тіл мәселесін өз мүддесіне қарай шешуді көздейді. Үндістан тұрғындары нәсілдік және этникалық қатынастар бойынша сан алуандығымен ерекшеленеді. Сан ғасырлық тарихи дамулар барысында мәдениеті әр түрлі халықтар мен этностар бір мемлекет аясында шоғырланған. Сондықтан Үндістанның лингвистикалық картасы түрлі қанық бояудағы картина іспеттес. Әр түрлі тектегі тілдерге жататын (үндіарилік, дравидтік, аустроазиаттық, қытай-тибет т.б.) Үндістан территориясына таралған тілдер типологиялық және генетикалық тұрғыдан сан алуан. 2010 жылғы санақ бойынша бұл елде 281 тіл қолданылады (Mallikrjun B., 2012, 57).

Үндістан территориясында тіл мәселесі – даулы мәселе. Бірақ екі түрлі көзқарастардың қалыптасуына қарамастан хинди тілі дамып, ағылшын тілін басуда. Хинди тілі үшін бөлек қажетті кітаптар мен көпжақты әдебиеттер шығарылуда. Бұрын ағылшын тілін қолданған салалардың барлығында қазір хинди тілінің қолданысы басымдық танытады. Хинди тілінің мемлекеттік тіл ретінде жағдайы осындай. Хинди тілі қазіргі таңда Үндістанның мемлекеттік,

ресми және негізгі ауызекі сөйлеу тілі болып табылады.

Тәуелсіздік алғалы бері Үндістанның көптілділік (мультилингвизм) мәселесін саяси іс-шаралар мен тіл заңдары арқылы әкімшілікте, сотта, білім және басқа салаларда басқа елдерге еліктеуге болатындай модель ретінде тиімді әдістермен басқарып келеді. Үндістан Конституциясы қабылданғалы бері жалғасып келе жатқан Үндістанның құбылмалы тіл жағдайы жоғары деңгейде тыныш, бейбіт тіл жағдайына айналды. Бұрынырақ алуан түрлі тілдер шешімін табу керек мәселелер ретінде қарастырылған болса, қазір олар пайдалану керек дереккөздер ретінде қарастырылады. Бұл Үндістанның өте маңызды үлесі.

Елдегі тілдердің пайдалану үлгісін және маңыздылығын түсіну оның әлеуметтік лингвистикалық позициясын және әдістемесін оны заңшығарушылық жолмен түсінуге көмектеседі.

Вебстердің сөздігі көптілділікті «бірнеше тілдерді арнайы тең салмақтылықпен пайдалану мүмкіндігі» деп анықталады. Интернет желісінде википедиа мәліметтері көптілділікті «екі немесе одан да көп тілдің жеке сөйлеушінің немесе сөйлеушілер қауымы арқылы қолдануы» деп анықтайды. Ол көптілді сөйлеушілер әлем бойынша біртүрлі сөйлеушілерді сөйлеушілер санының көптігімен басып озады» – дейді Вебстер (Чуприна М.В., 2012,3)

Бүгінгі таңда Үндістанның көптілділігі (мультилингвизмі) норма ретінде, ал біртүрлілігі (монолингвизмі) ерекшелік ретінде қарастырылатыны хақ. Ұзын саны 1652 ана тілі өмір сүріп жатқан (Үндістан 1961 жылғы Халық Санағына сәйкес) Үндістанның лингвистикалық көрінісі қайнап жатқан қазанға ұқсас.

Көптілділіктің арақатынас жас ерекшелігі, жыныстық ерекшелік, қалалық және ауылдық жерлерде таралу ерекшелігі оның тереңдігін анықтайды. Бұл кей географиялық аймақтарға емес, бірақ пан-үнділік құбылыс. Үндістанның барлық жастағы тұрғындары мультилингвистер, яғни көптілділер. Көптілді үнділіктер категориясындағы ең басымы қостілділер (билингвистер) мен үштілділер (трилингвистер) 30 жас пен 49 жас аралығындағы тұрғындар. Олар 1947 жылы тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін өмірге келген буын. Оларды жаңа білім жүйесінің нәтижесі, өнімі деуге де болады.

Көптеген қостілділер қалалық жерлерге (46.40%) қарағанда ауылдық жерлерде (53.59%) орналасқан. Ал үштілділердің көпшілігі қалалық жерлерде – 53.79%-ды, ауылдық жерлерде одан

төмен, яғни 46.20%-ды құрайды. Қостілділер мен үштілділердің гендерлік өсім ерекшелігіне назар аударсақ, негізінен ер адамдардың әйел адамдарды мультилингвистер санымен басып озатындығы белгілі болды. Қостілділер арасында ер адамдар саны – 59.40%-дай, ал әйелдер 40.60%. Үштілділер де ер адамдар, олар 62.43%-ды құрайды, ал әйел адамдар – 37.56%-ды (Mallikrjun B., 2004, 3).

Үндістанның көптілділігі қостілділіктің анықтамасын беруді талап етеді. Қостілділік екі немесе одан да көп тілдердің шындығында қолданысы осындай концептіні, түсініктерді анықтауға көмектесуі қажет. Үндістанды алсақ, бұл тілдердің сәйкестендіру аспектілерін табу талпыныстарын хабарлайды. Қостілділік үрдісін түсіну мен бағалау мағынасында динамика байқалады. 1947 жылы Үндістанның тәуелсіздігін жариялағаннан кейін Үндістанның көптілділік құрылымының едәуір өсуі орын алды. Ресми білім алу Бұқаралық ақпарат құралдары бағдарламаларын тарату бүкіл елде көбейіп келе жатқан халықтың бытырап орналасуы көптілділік құрылымды бұрынғыдан да динамикалық етуді жалғастыра берді. Қостілділік әртүрлі тұрғын халықтың бір аймақтан екінші аймаққа көшіп жүруінің бөлгіші ретінде де қолданылады. Табиғи дамыған көптілділік мектеп арқылы дамыған көптілділікпен жұптасып, бай тіл қорына айналды және оны негізінен Бұқаралық ақпарат құралдары халыққа жеткізуді күшейту үшін пайдаланылады. Үндістан көптілділігінің моделін құрған үнді профессоры Маликарджун 2010 жылы жан-жақты талдаулар жүргізді.

Жазу графикаларының тілдік шекарасы жоқ. Тілдердің ғана штаттарды тілдік негізде құруға байланысты географиялық шекарасы белгіленеді. Үнді тілдері 14-тен аса жазу графикаларында жазылған. Қандай да болмасын жазу графикаларының әдеттегі тәртібі – тілдің бір ғана арнайы жазуды пайдалануы. Дегенмен де Үндістанның плюралистік дәстүрі қанша ғасыр жалғасқан мұндай дәстүрді бұзып, әртүрлі жазуларды бір тілдің жазуына пайдалану және бір жазуды бірнеше тілдің жазуына пайдалану тәжірбиесін таныстырды. Бұл тәжірибе үздіксіз жалғасын табуда.

Деванагари жазу графикасы хинди тілі, санскрит, непали, догри, маратхи, конкани, раджастан сияқты бірнеше тілдерді және көптеген тайпалық, азшылық тілдерді жазуға пайдаланылады.

Каннада жазу графикасы каннада, кодагу, тулу, банджари, конкани, санскрит және тағы да басқа тілдерді жазуға қолданылады.

Санскрит тілі деванагари, каннада, телугу, тамили, малаялам және көптеген басқа жазуларды пайдаланады.

Кашмири тілі парсы-араб жазуын, шарада және деванагари жазуын пайдаланады.

Синдхи тілі Үндістанда екі жазуды да, парсы-араб және деванагари жазуларын пайдаланады. Сантала тілі чили, ассами, бангла, ория, деванагари және латын жазуын пайдаланады.

Рабха тілі Ассам штатында ассами жазуымен, Мегхалая штатында латын жазуымен, Батыс Бенгалияда бангла жазуымен жазылады. Осылайша, дәстүр бойынша, жазу (script) Үнді тілдері арасында шекаралық кедергі бола алмайды.

Үнді тілдеріне қатысты өткен ғасырдың маңызды лингвистикалық жаңалықтарының бірі – тіл топтары арқылы үнді тілдерінің жалпы лингвистикалық ерекшеліктерін сәйкестендіру.

Барлық еңбектердің ішінде біз М.Б. Эманюдің (1956 жылы) «Үндістанның лингвистикалық аймақтары» атты бағалы еңбегінен дәйексөз келтірсек болады. Тіл топтары арқылы тілдердің лингвистикалық ерекшеліктерін бөлу ғасырлар бойы олардың өмір сүруімен бірге және осы тілдерде бүгінге дейін сөйлейтін халықтың өзара қатынасының жалғасуымен мүмкін болып келеді. Сэр Вильям Джонстың 1786 жылы санскрит тілі мен басқа үнді-еуропалық тілдер арасындағы генетикалық байланыс жөнінде декларациясы филологиялық білімді қайта құрды. Үнді тілдерінің (үнді-ариялық және дравидтік топтар) іргетастық ұқсастықтары Үнді филологиясына ғасырлар бойына танымал боп келді. 19 ғасырдағы Үндістанға дін таратушы Вильям Кэмпбелл тілді жоспарлау мен үнді жаргондарының осы болжаммен дамуымен өз идеяларын қалыптастырды. Кэмпбелл жазды (1839 жылы): «Тілдердің қандай айырмашылығы болмасын, бәрібір олардың барлығы бір ұлы топқа жатады, ұқсас заңдар оңтүстік пен солтүстік диалектерінде негізгі шығарманың алуан түрін, стилін, құрылымын, идиомаларды реттейді. Сіз Үндістанның Каньякумариден Гималай тауларына дейін созылып жатқан өнер түрінің кез келген түрін суреттегенде, сіз үнді халқының әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, ерекшеліктерін толығымен сипатталатындығын түсінесіз, олардың ырымшылдығы, толық кескін-келбеті суреттелетіндігін байқайсыз. Үнділіктердің қазіргі замандағы әдебиеті алғашқыда санскрит тілінде және тағы да басқа үнді тілдерінде жазылғанына қарамастан, Ведалар, Шастралар, Пураналар, барлық классикалық жазбалар Үндістанның не-

гізгі тілдерінде табылған, барлық тілдерде түсінікті болған.

Тіл топтары арқылы бөлінген кейбір лингвистикалық ерекшеліктері төмендегідей:

«Сен» сөзінің екіден үшке дейінгі деңгейінің болуы;

Кеңінен таралған лексикалық кірме сөздер; Жаңғырығы бар сөздік құрылымдар мен қалыптар;

Әртүрлі грамматикалық категориялар: зат есім, етістік, сын есім, үстеулердің қосарлану үрдісі;

Күрделі етістікті қалыптың орын алуы;

Жалғаушы демеуліктердің болуы;

Сөйлем құрылымы – соңғы етістіктің әдетте соңғы позицияда келгеніне қарамастан, сөздердің икемділігі.

Жоспардың тағы бір қызықты аспектісі – екі не одан да көп лингвистикалық қайта құрылған штаттардың саяси шекарасында тұрған ауылдық және қалалық жерлерде тұрған халықтар шекарадағы басқа тілден енген әртүрлі сөздіктермен бірге өз тілінің грамматикасын шекараның ар жағындағы топтармен өзара қарым-қатынас үшін пайдаланады.

Бір үнділік екітілді немесе көптілді болса, оның диалект немесе стиль таңдауға құқығы бар. Бұл таңдаудың кейбірі басқарудың нәтижесі болып табылады, тілді жоспарлаушылардың таңдауларды реттеудегі саналы және жан-жақты талпынысын сипаттайды. Тілдік басқару жеке тұлғалықтан, ұйымдасқан тілдік басқару микродан (тілдік семья) макролық (ұлт, мемлекет) деңгейге ауысады.

Үндістанның азаттық үшін күрестегі көшбасшылары елдің плюралистік табиғатымен жіті таныс болды. Олар ұлттың өз басқаруында кездесетін мәселелерден де жан-жақты хабардар болды. Үндістанның азаттық үшін күресі жай ғана тәуелсіздік үшін күрес болған жоқ, бұл күрес халықтың шетел басқыншыларының бодандығында болғанмен де ұлт құрылысының негізін салды. Көшбасшылар ұлттық құрылыс үрдісінен азаттық алғанға дейін бас тартқан жоқ. Үндістан Ұлттық Конгресі өткізген әртүрлі конференцияларда қабылданған шешімдер – ұлттық басқару – Британ тәртібіне қарсы күрес жүргізе отырып, уақыттан оза ойлап, әкімшілік, білім және тағы басқа салаларда ілгері қадамдар жасап, ұлтты және тіл саясатын дайындады. Сондай қадамның бірі кең пейілмен келісілген қағидалы тұрғыда Британдық Үндістанның провинцияларын біраз лингвистикалық жүйелі штаттарға қайта ұйымдастыру –

бұл басшылардың әкімшілік қолайлылығы үшін кірісу тактикаларының өнімі болды. Тағы бір шешім, тәуелсіздіктен 25 жыл бұрын қабылдап, бір бөлшектері ғана жүзеге асырылған Ұлттық Білім саясаты еді, онда мектепте оқытудың басты құралы ана тілін қолдануды айрықша атап көрсетті.

Тәуелсіздіктен кейінгі кезеңде ұлт тілдік негіздегі штаттарға қайта ұйымдастырылды, географиялық аудандарды қайта ұйымдастыру басым болды. Ойда болған көп қағидалар тілдік басқару тұрғысынан өте қызық болды. Олар:

Географиялық көршілестік (шектестік);

Лингвистикалық және мәдени біртектілік;

Аймақтық сапаның өсуін дамытуға бірдей тілді пайдалану;

Әкімшілікті халыққа түсінікті тілмен жүргізу;

Үндістанның бірлігі мен қауіпсіздігін сақтау және нығайту;

Қаржы, экономикалық, әкімшілік қарарлар;

Шектеуші факторлар көптілділік жағдайға байланысты олар жеке штаттарға бірігетіндей тіл топтары орналаспаған. Өртүрлі лингвистикалық аймақтардың арасында қостілділер аймағы көп болды. Біртілді аймақ ішінде аралас халқы бар аудандар болды.

Өртүрлі тілдерде сөйлеушілердің бір тілден көп тілде сөйлеуі әлеуметтік, географиялық және саяси шындықтың көрінісі болып табылады. Тілге байланысты заңдар осындай тіл бөлінісінің қолданысын реттеуді білдіреді. Заңдар “халықтар және ұйымдар арасындағы ерекше туыстық қатынастарға жол бермейтіндігін немесе беретіндігін міндеттемелейтін әдет-ғұрып нормалары мен ережелер жиынтығы заңды сыйламайтын, бағынбайтындарды жазалауды ұйымдастыру, халықтың емделуін қамтамасыз ететін әдіс-тәсілдерді қамтамасыз етеді. Сонымен бірге «заң сот жүйесі арқылы басқарылады», «заң өз нысанасына күш, құқық, бостандық, міндеттер және өкілеттілік береді. Бұл бөлімде қысқаша Үндістандағы заң және дүние жүзіндегі заң жөнінде мәліметтер беру қарастырылады.

Заң – бұл қоғамның тілдің жалпы және арнайы салаларында пайдаланылуын бақылайтын тәртіп. Тіл туралы заң тілдерге және оның сөйлеушілеріне өкілеттілік бере алатын заң. Бұл лингвистикалық мұраға бай көпэтникалық, көпдінді елдің қоғамда тәжірибеленіп, жүзеге асырылған мыңдаған жылдық жазылмаған заңы бар.

Үнді өркениеті негізінен халық ауыз әдебиетіне негізделген. Үнді халқының басым бөлігі сауатсыз болғандықтан, ресми сауаттылық пен білім өткен өмірдің артықшылығы

болғандықтан, заңдардың жазылып сақталуы өте сирек болды. Патшалар мен патша әулеттері, өкінішке орай, жүйеленген заң қалдырған жоқ. Дегенмен де, Үндістандағы тіл туралы заңның тарихы Император Ашоканың (б.э.д. 268-226 жж.) кезіне сәйкес келуі мүмкін. Император Ашока халықтың тілге байланысты құқығын мойындаған ең алғашқы ел билеуші болды. Ол өзінің ел басқаруы мен әділ өмір сүруімен байланысты үкімдері мен жарлықтары өз тілінде ғана емес, халықтың тіліне байланысты қатынаста болса деп бұйырды. Осыдан елдің әртүрлі аудандарында халықтың тілдерінде оның жазбаларын көруге болады. Сол кезде тіл заңы қалыпты жазылмағандықтан, бірақ халық тұлғалық және қауымдық түрде өмірлік берілген парыздай жүзеге асырды және әдетке айналдырды. Ашоканың үкімдерін (эдикттері) қазіргі заманғы термин тұрғысынан заң ретінде қарастыруға болмайды, бірақ бұл үкімдердің қандай да бір заңды күші болуы мүмкін. Дидактикалық әдебиет арқылы жүргізілу тәртібі жөнінде мәліметтер жиналды. Бірақ ондай әдебиеттерден табылған жарлықтарды асыра пайдаланудың қандай да бір жазалауға әкелуі нақты емес. Дәстүрлі, заңды санкциялардың көбісі ауызша және әлсіз жазылған хабарландырулар.

Әдебиет тұлғасы ретінде жазылған заң немесе заңды кодтау сот үрдісінде ұстанып және аударылуға бағытталған әдебиет пәні – біздің тақырыбымыздағы инновация болып табылатын жүйелі кодтау, Британдықтардың Үндістанға қосқан үлесі. Бұл басқарудың батыстық моделінің қолайлылығы үшін арналған. Бұл кезде білім жүйесіндегі және әкімшілік басқарудағы тілдің қолданысы жөнінде басты шешімдер атақты Маколейдің минуттарынан алынған. Олар елдегі білім жүйесі мен әкімшілікте тілдер арасында тура сызықты тапты. Олар ағылшын тілін ағылшын тілі арқылы оқуды ұсынды. Ағылшын тілі Үндістанның білім саласына 1792 жылы енгізілді. Ағылшын тілі елдің ресми тіліне шамамен 1830 жылы айналды. Сол уақытта, өз тілінде басқарылатын қарым-қатынасқа баса назар аударылды. Мұнда Британдық үкіметтің білім жүйесі мен әкімшілік салаларында тілді қолдануға қатысты ресми басқарушы қағидалар мен ұсыныстар өте көп.

Үндістанның азаттық күресінің тарихы нәтижелі ме, нәтижесіз бе Үндістан Ұлттық Конгресі тарихымен теңестіріледі. 1885 жылдан бергі кезең ішінде провинциялық тілді аймақтың тілдері ретінде және лингвистикалық штаттардың құрылуына сый-құрметпен хинди тілінің қазіргі

заманғы формасы қарастырылады. Сонымен бұл кезеңдер қарастыруға өте оңай көрінеді. Тіл мәселелері тәуелсіз Үндістанның болашағын құруында маңызды рөл ойнайды.

Бүгінгі Үндістанның Конституциясы – Құрылтай Ассамблеясы дебаттарының нәтижесі.

Үндістанның Конституциясы 1949 жылдың аяғында Үндістанның тәуелсіздікке (1947 жылы) қол жеткізгенінен екі жылдан кейін Құрылтай жиналысы қабылдады, 1950 жылы күшіне еніп, бүгінгі таңда әлі заңды күшін жалғастыруда. 1950 жылғы Үндістан Конституциясы – әлемдік тәжірибедегі бірегей конституциялық құжат болып табылады. Ол көлемі жағынан әлемдегі ең ірі конституция. Ол 465 бапты, 12 ірі қосымшаларды, 100-ден аса түзетулерді құрайды. Өте нақты және жан-жақты қамтылған, бірақ оның негізгі мазмұны қоғамдық және мемлекеттік құрылыстың маңызды жақтарына, тұлғаның құқықтық мәртебесіне қатысты.

Эклектикалық: конституция авторлары «бүкіл әлемнен барлық нәрсені үйренгісі келді», өз конституцияларында басқа мемлекеттердің ең ұтқыр конституциялық жетістіктерін шоғырландыруды қалады. Осының арқасында үнді конституциясы бұрынғы метрополия – Ұлыбританияның, сонымен қатар Кеңес Одағы, АҚШ, Канада, Жапония, Австралия және тағы басқалардың конституциялық актілерінің бірқатар қағидаларын алып пайдаланды.

Үндістанның Конституциясы өте икемді болып табылады (түзету енгізудің ең қарапайым тәртібін ұстанады), осының нәтижесінде 60 жылда оның жүздеген заңдары өзгертілді, яғни Үндістан Конституциясы ұдайы болып жатқан жағдайларға байланысты ыңғайланады. Түзетулерді қабылдау нәтижесінде 80-ге жуық жаңа баптар енгізілді, 20-ға жуық баптар алынып тасталынып, барлығы мәтіндердің 500-ге жуық алуан түрлі өзгерістер енгізілді. Бір түзетулер Конституция мәтінін өзгеріске ұшырата отырып, басқалары оған қосымша ретінде (кейде ауқымды түзетулер де кездеседі, олар кей жекелері көлемі бойынша АҚШ Конституциясына өте жақын) енгізіледі.

Тіл мәселелерімен байланысты баптарды 1949 жылдың 12 қыркүйегінен бастап көтере бастады. Бұл құжаттарды өте мұқият оқу Конституцияның авторлары көптілді ұлтты біріктіріп, солар үшін заңдар шығаруда. Елдің әрбір бөлшегі қарастырылатын және оның мүддесін қорғау мақсатында талпыныс жасалынған.

Тіл туралы заң Конституция арқылы бес онжылдыққа дейінгі уақытқа құрылған. Олар

заңмен бекітілген заңдар, тіл жөнінде заң шығарушы және сот үдерістері формасында қол жетімді. Сонымен бірге олар әртүрлі комитеттер мен комиссиялардың ұсыныстарының нәтижесі болып табылады.

Аллоттың тұжырымдауына «Заң мен тіл екеуі де өзінің дамуы барысында табиғи зат болып табылады. Үндістанда бұлар әртүрлі тілдерде сөйлеушілердің заңды талпынысын қабылдау үрдісі арқылы дамып келеді. Бұл қоғам мен тарихтың өнімі. Үнді тілдері туралы заңдар өте қатаң емес, бірақ өте қолайлы (Laitin D.D., 1989, 420).

«Әділеттілікті орнатып келген заң формасы емес, рух екенін бақылау дұрыс болады» – дейді Ж. Балакришнан (Nayar Baldev Raj., 1969, 101)

Үндістан Конституциясының авторлары бірқатар тілдер тізімін жасап, оны Конституцияның 8-қосымшасына енгізді.

Бұл Қосымшаға енгізілген тілдер «тіркелген» (Scheduled) тілдер деп аталды. Осы себепті Үндістан Конституциясының 8-қосымшасына енбей қалған, бірақ Үндістан территориясында кеңінен таралған тілдер «тіркелмеген» (Non-Scheduled) тілдер ретінде белгілі. Үндістанның Конституциясының 8-қосымшасынан тілге байланысты талқылауларда, Конституцияның тілге қатысты басқа баптарына және тілге қатысты шешімдерді талқылауларға қарағанда, дәйексөздер өте көп алынады. Бұл оның маңыздылығын білдіреді.

1949 жылы 26 қарашада Құрылтай Ассамблеясы қабылдаған Үндістан Конституциясының 8-қосымшасында 14 тілді ұлттық тілдер ретінде тіркеген. Соңғы 60 жыл ішінде оған түзетулер енгізілді. Конституциялық маңызды түзету 1967 жылы №21 Билль арқылы синдхи тілі тіркелді, 1992 жылы №71 Билль арқылы конкани, манипури, непали тілдері тіркелді, 2003 жылы №100 Билль арқылы бодо, догри, майтхили, сантали тілдері тіркелді. Осылайша Конституцияның 8-қосымшасына бүгінгі таңда тіркелген 22 ұлттық тілдер бар. Қазіргі таңда өзге де 38 тілдің сөйлеушілері Үндістан үкіметінен өз ана тілдерінің Конституцияға енгізілуін, ұлттық тіл мәртебесін беруін күтуде. Осы тұрғыдан алғанда 8-қосымшада тіркелген тілдер номенклатура бойынша маңыздылыққа ие. Оларды Конгресс партиясы «ұлттық тілдер» деп таныды. Дж. Неру айтты: «Біздің Конституцияны құрастырушылар барлық 14 тілдер Ұлттық тілге айналады деп айтудан қорыққан жоқ» – дейді. Бұл жерде бір тіл өзгелеріне қарағанда, ұлттық тіл деген түсінік жоқ. Бенгали немесе Тамили, не басқа

бір аймақтық тіл хинди тілі сияқты ұлттық деңгейде. 1963 жылы Парламентке жазған хатында, ол 8-қосымшаға енгізілген тілдерді «ұлттық тілдер» деп сипаттаған.

1954 жылы 5 сәуірдегі Конгресс жұмысшы комитетінің кездесуінде Бүкілүндістандық қызметтерге қабылдау үшін эмитихандар үдемелі түрде хинди тілінде, ағылшын тілінде, негізгі штаттық тілдерде жүргізілуі тиіс, үміткерлердің эмитихан тапсыруы үшін осы тілдердің кез келгенін таңдау мүмкіндігі берілуі тиіс екендігі жөнінде мәселе көтерілді. Конгрестік жұмысшы комитетінің 1965 жылғы 2 маусымдағы кездесуінде «Одақтық қоғамдық қызмет комиссариаты» эмитихандары ағылшын және хинди тілдерінде, сонымен бірге 8-қосымшада тіркелген ұлттық тілдердің бірінде жүргізіледі», – делінген.

Азшылық тілдер мәселелері бойынша комиссариат (Deputy Commisiner of Minorities Commission Report) орынбасарының Есеп беруінде, Азшылық тілдер мәселелері бойынша комиссия есебі және 1968 жылғы Ресми тіл резолюциясы 8-Қосымшадағы тіркелген тілдерді елдің ең көп сөйленетін ірі тілдері деп қарастырылды (The Programm of Action 1992 жыл).

Ұлттық Білім саясаты (1986 жыл) 8-қосымшада тіркелген тілдерді қазіргі заманғы үнді тілдері деп қарастырады, ресми құжаттарда бұл тілдер тіркелген тілдер (Scheduled) деп анықталады. Бұл аталулардың барлығы да кез келген емес. Олар лингвистикалық қайта құрылған мультилингвистикалық мемлекетте ерекше мағынасы бар қолданысқа ие.

8-қосымшаның мақсаты.

Қазіргі таңда бұл тілдердің тізімі әртүрлі мақсаттарға таңдап алынған үнді тілдері ретінде пайдаланылады. Бірақ бұл тізімнің алғашқыда қандай мақсатпен құрастырылғандығын білу өте маңызды. Конституция авторларының ниеті осындай болды. Құрылтай жиналысы мүшелері осы тілдердің қызмет етуін қалады. Конституцияның 8-қосымшасының конституциялық бекітілген ролі мен қызметі 1968 жылғы Ресми тілдер резолюциясы арқылы ұзартылды.

Үндістанның Конституциясы жобасы дайындалған кезде елдегі тілдік жағдай әлі шешілмеген еді. Үнді тілдерінің арасында бақталастық болды. Конституцияға тілдер тізімін енгізу бұйрығында ғылым мен техникаға сияқты әкімшілік жұмыстарға дамыту мақсатында Тіл резолюциясы бойынша құру комитеті мүшесі М.Сатьянараяна Дж.Нерудің рұқсатымен 12 тілді – хинди, гуджарати, маратхи, каннада, малаялам, тамили, ория, бенгал, ассами, панджаби, кашми-

ридi енгізуге дайындады. Дж. Неру урду тілін 13-тіл ретінде тізімге қосты. Осыдан тілдер тізімінің бастапқыдағы мақсаты тәуелсіз Үндістанда әкімшілікте пайдалану және ғылым мен техниканы дамыту болды.

Тілді техникалық қамтамасыз ету жобасын К.М. Мунши мен Н. Гопаласвами Аянгар дайындады, ол жоба Құрылтай Ассамблеясынан тыс Үндістан Ұлттық Конгресінің талқылауы үшін дайындалған. Бұл жоба 301(B) (1) Баптың ішінде Қосымшаға қатысты Комиссияның төрағасы және VII-A Бөлімнің әртүрлі тілдерінің өкіл мүшелерінің қатысуымен Конституцияның шарттарын хинди тілінің үдемелі қолданысымен, ағылшын тілінің қолданысын шектеу және тағы басқа дайындады. Бөлімде хинди тілі, урду, тілі, панджаби, кашмири, бенгали, ассами, ория, телугу, тамил, малаялам, канари, маратхи, гуджарати, ағылшын тілі болды. Р.С. Шукла жеке бөлімде тілдер тізімінің болуы қажет емес деп тапты, өйткені көптеген тілдердің өкілдері Одақтың ресми тілі мәселесін шеше алмайды. Дегенмен де Үндістанның Конституцияның XIV-A тіл бөлімі жобасын – Құрылтай Ассамблеясы 1949 жылы 12 қыркүйекте талқыланған болатын, оның VII-A бөлімі ассами, бенгали, канари, гуджарати, хинди, кашмири, малаялам, маратхи, ория, панджаби, тамили, телугу, урду тілдерін қамтыды.

Бұл тілдер бөлімінің мақсаты Үндістанның Конституцияның 301-B бабына сәйкес комиссия мен Парламенттің комитетінің конституциясына ресми тіл өкілдерін қамтамасыз ету. Сол кезде Арнайы Директивтер 301-1 Бапта «одақ хинди тілінің таралуына, және Үндістанның күрделі мәдениетінің барлық бірліктерінде білдірудің негізгі ортасына айналып дамуына және үндесуінің байытылуын қорғауға жағдай жасалуы қажет.

Назируддин Ахмад Құрылтай Ассамблеясы дебатында осы тілдердің негізінде штаттардың қайта құрылуын қажет ететіндігін тұжырымдады (Benedikter T., 2013, 42).

Үндістанның Конституциясының 344 және 351-баптарында 8-Қосымшаның екі арнайы қызметі тағайындалды. Үндістанның Конституциясының 344-бабында Ресми тілдер жөнінде айтылды.

Президент Конституцияның енгізілген күнінен бастап бес жыл өткеннен кейін және 10 жыл өткеннен кейін бұйрық арқылы Комиссия құруы қажет, оның құрамына төраға мен 8-қосымшада анықталған әртүрлі тілдердің өкіл-мүшелері кіруі қажет, оны Президент тағайындай алады, Ко-

миссияның жүзеге асыратын процедураларын бұйрық анықтайды.

Комиссия Президентке ұсыныстар дайындап отырады:

Одақтың ресми мақсаттарына хинди тілін үдемелі қолдану;

Одақтың барлық және қандай да бір ресми мақсаттарына ағылшын тілінің қолданысына шектеу қою;

Тіл 348-Бапта көрсететін мақсаттардың бәріне және біреуіне қолдану;

Цифрлардың халықаралық формасын одақтың бір немесе бірнеше нақты мақсаттарына қолдану;

Комиссияға Президент ұсынатын басқа да мәселелер, Одақтың ресми тілі ретінде қарастырылған және Одақ пен штат арасындағы қарым-қатынас және олардың қолданысы.

Үндістан Конституциясының 351-бабында: «Одақ мәдени салалардың бәрінде құрамдас элемент ретінде қызмет етуі үшін хинди тілін дамытуға және оны байытуды қамтамасыз етуге міндетті» деп көрсетілген. Алайда Үкіметтің хинди тілін дамыту мәселесіне енjarлық танытатыны жайлы айтылған сын-пікірлер де кездеседі.

Хинди тілін дамытуға арналған іс-шаралар бағыты үш негізгі санатқа бөлінеді: мемлекеттік, жартылай мемлекеттік және жеке ұйымдар қызметтері.

Мемлекеттік іс-шараларға: жарлықтар, заң жобалары, резолюциялар мен әкімшілік қаулылар. Бұлар хинди тілін дамытуға және оны іске асыруға арналады. Оқу орындары, азаматтық қызмет істері бойынша комиссия, сот орындары, автономды институттар жүргізетін іс-шаралар екінші санатқа кіреді. Жеке және ерікті мемлекеттік емес органдардың және бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі үшінші санатты құрайды.

Хинди тілін дамытудың арнайы комитеттері жұмыс жасайды. Бұл комитеттерде құрамында парламент мүшелері мен басқа да ресми тұлғалар бар. Әрбір комитет өзі қарасты министрліктердің төрағалық етуімен кеңес өткізіп отырады. Комитеттердің негізгі міндеті хинди тілін дамытуға бағытталған жұмыстардың қаншалықты дәрежеде екенін тексеріп отыру. Орталық үкімет хинди тілді емес штаттардың хинди тілін оқытатын оқытушыларына көрсететін қаржылық көмегін өз мойнына алған.

Сонымен қатар үкімет хинди тілі мамандарын даярлайтын педагогикалық колледждердің

барлық шығындарын толығымен өз жауапкершілігіне алған. Бұл мәселе бойынша жыл сайын есеп берулер мен жұмыс нәтижелерінің көрсеткіштеріне талдаулар жүргізіледі. Ал мемлекеттік қызметшілердің хинди тілін меңгеруін қамтамасыз ету мақсатында курстар ұйымдастырылады және білімді бақылауға арналған емтихандар өткізіледі. Және де емтихан тапсырған мемлекеттік қызметшілер саны мен олардың хинди тілінің қандай деңгейін (бастапқы, орта, терең) меңгергендігіне сараптама қорытындылар кесте түрінде дайындалып отырады. Сондай-ақ хинди тілінде компьютерлік бағдарламалар игеру бағытындағы оңтайлы іс-шаралар жолға қойылған.

Аударма ісіне байланысты жұмыстар да үкімет мекемелерінің құзырына кіреді. Осы мақсатта құрылған орталық аударма бюросы жұмыс жасайды. Оның қызметіне:

а) әдебиеттерді хинди тіліне аудару;

б) басқа департаменттер мен комитеттерде жасалған аудармаларды тексеру.

Көптеген әдебиеттер мен оқу құралдары аударма бюросының күшімен хинди тіліне аударылды. Он екі томдық хинди энциклопедиясынан бастап, үнді мәдениеті мен тарихына, әдеби мұраларына қатысты жүздеген кітаптар хинди тіліне аударылып жарық көрді.

Жартылай мемлекеттік секторларға университеттер жатады. Университеттерде хинди тілі факультатив ретінде оқытылды, жеке ұйымдар да хинди тілінің қолданыс аясын кеңітуге барынша күш салды. Жалпыүнділік ұйым хинди тілін дамыту бойынша барлық жеке ұйымдар қызмет үйлестіруші болып табылады. Ерікті жүз ұйымның ішінде Аллахабадтағы Хинди әдебиеті Ассоциациясы, хинди тілін насихаттаушы оңтүстік Қоғам және хиндидің манипигурлік кеңесі ерекше назарға ілікті. Алғашқы екі ұйымға ұлттық маңызы бар мекеме мәртебесі берілді және олардың қызметі кеңінен үлгі ретінде тартылды.

Бұқаралық ақпарат құралдарының оның ішінде радио, кино, теледидар т.б. негізгі міндеті ақпарат тарату. Бұдан шығатыны осы саладағы көптеген мамандар олардың қызметі тіл саясатымен байланысты емес деп алға тартады. Алайда қандай да бір ақпарат таратқанда белгілі бір тіл қолданылады және іс жүзінде сол тілдің байи түсуіне үлес қосары сөзсіз. Осындай тілдің бірі ретінде Үндістандағы БАҚ (бұқаралық ақпарат құралдары) саласында хинди тілінің танымалдығы оң септігін тигізді.

Әдебиеттер

- Пармонов Д.О. Языковая политика и демократия в состоянии нарастающей сложности. Модели рефлексивной социологии. // Вестник РГГУ, №3(65)11. Научный журнал. – М., 2011. – С.66-90.
- Mallikrjun B. The Evolution of Language Laws in Post-Independence India. // Language In India. – Manasagangotri. Vol.12, 2012. – P. 55-76.
- Mallikrjun B. Languages of India. According to the Census of India 1991. // Language In India. -Manasagangotri. Vol.1, 2001. – P.1-21.
- Чуприна М.В. Языковая политика в Республике Индия. // Научный потенциал: работы молодых ученых. – М., №2. – 2012. – С. 1-3.
- Mallikrjun B. Mother Tongues of India, According to 1961 Census of India. // Language In India. – Manasagangotri. Vol. 2, 2002. – P. 55-59.
- Mallikarjun B. Indian Multilingualism. Language Policy and Digital Divide, // Language In India. – Manasagangotri, 2004. – P. 2-9.
- Thirumalai M. S. Declaring a language classical. //Language in India. – Manasagangotri. Vol. 4. – 2004. – P. 23-34.
- Ерекешева Л.Г. Религия и политика в Южной Азии (Индийский Национальный Конгресс и индусско-мусульманская проблема в Британской Индии в конце XIX – начале XX вв.) // Серия «Казахстанские востоковедные исследования». – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – С. 11-19.
- Sajjad M. Multilingual Language policy and School Linguistic Practice: Globalization and English – Language Teaching in India. Language as a tool of Minority Politics: Urdu, in Bihar, India, 1951-1989. //Journal of Muslim Minority Affairs. Vol.34, Issue 2. 2014. – P. 174-190.
- Sridhar S.N. Language modernization. Paper presented at theSecond World Basque Congress. San Sebastian, Donostia.1987. – P. – 19-26.
- Rangila R.S., Thirumalai M.S., Mallikarjun B. Bringing order to linguistic diversity: language planning in the British Raj.// Language In India. – Manasagangotri. Vol.1. 2001. – P.36-39.
- Кристал Д. Английский язык как глобальный. //Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь мир». 2001. – С. 12-37.
- Pylee M.V. India's Constitution. //S. Chand & Co1997. – P. 3.
- Маклаков В.В. Конституции зарубежных государств: учебное пособие. Изд.4. – М.: ВолтерсКлувер, 2003. – С. 221-248.
- Laitin D.D. Language Policy and Political Strategy in India.//Policy sciences.1989. – Vol.22. No.3-4.– P.415-436.
- The Official Languages Act, 1963 (As amended in 1967). //Language In India. – Manasagangotri. Vol.2, 2002. – P. 1-18.
- Benedikter T.Linguistic minorities in India. An appraisal of the linguistic rights of minorities in India. – Bozen/Bolzano, 2013. – p.41-49.
- Nayar Baldev Raj. National Communication and Language Policy in India. – New York: Frederick A Praeger, Publishers. – 1969. – p.97-112.
- <http://www.indianrailways.gov.in>. THE OFFICIAL LANGUAGES ACT, 1963.
- Ерекешева Л.Г. Индия на современном этапе. Сборник материалов по итогам встречи И.К. Гуджрала с казахстанскими учеными и экспертами. – Алматы: ЦВПА, 2001. – С. 23-26.
- VanishreeV.M. Provision for Linquistic Diversity and Linquistic Minorities in India. //Language In India. – Manasagangotri. Vol.11, 2 Feb., 2011. – P.15-23.
- Petrovic J. Language Planning for Equal Educational Opportunity in Multilingual States: The Case of India. // Multilingual Research Journal. – New York, v4. n1. 2010. – P.1-19.
- The Constitution of India: Provisions Relating to languages. //Language In India. – Manasagangotri. Vol.2. 2002. – P.1-17.
- Mohanlal B.M.S. The Influence of the dominant language. //Language In India. – Manasagangotri. Vol.1, 10 Feb., 2002. – P.1-7.
- Дятленко П. Языковая политика и языковые реформы в государственном и национальном странстве (аналитический обзор). //Социологическое обозрение. – М., Том. 6. №3. 2007. – С.1-12.
- Алпатов В.М. Языковая политика в современном мире: «Одноязычная» и «двуязычная» практика и проблема языковой ассимиляции. //СогорogativePolitics. – А., 2013. – С.1-13.
- Чернышев В.А. Хинди в современной Индии. – М.: Восточная литература. РАН. 1998. – 320 с.
- Баранников П.А. Проблемы хинди как национального языка. – Л., 1972. – 54-68 с.
- MishraI.S.N. Language and Language policy in India. //Odisha Review. – New Delhi. March 2014. – P. 1-26.
- Clingingsmith D. British Language Policy in 19th century. India and Industrialization and Bilingualism in India. //Journal of Human Resources, Vol. 49. Issue 1. 2014. – P. 73-109.

References

- Paromonov D.O. Yazikovaya politika i demokratiya v sostoyanii narastayushey slozhnosti. Modeli refleksivnoy sotsiologii. // Vestnik RGGU, №3(65)11. Nauchnyy zhurnal.-Moskva.2011.- С.66-90.
- Mallikrjun B. The Evolution of Language Laws in Post-Independence India.//Language In India. – Manasagangotri.Vol.12, 2012.-P.55-76.
- Mallikrjun B. Languages of India. According to the Census of India 1991. //Language In India. – Manasagangotri.Vol.1, 2001. – P.1-21.

- Chuprina M.V. Yazikovaya politika v Respublike India.//Nauchniy potencial: raboti molodyh uchenih.- M.,№2. 2012.-1-3s.
- Mallikrjun B. Mother Tonques of India, According to 1961 Census of India. //Language In India. -Manasagangotri.Vol.2, 2002.-P.55-59.
- Mallikarjun B. Indian Multilingualism. Language Policy and Digital Divide, //Language In India. Manasagangotri.2004.- P.2-9.
- Thirumalai M. S. Declaring a language classical. //Language in India. Manasagangotri. Vol. 4.2004.-P.23-34.
- Erekhesheva L.G. Religiya I politika v Yuzhnoy Azii (Indiiskiy Natsionalniy Kongress I indussko-musulmanskaya problema v Britanskoi Indii v kontse 19-go i nachale 20-go vv.)// Seriya “Kazakhstanskiye vostokovedniye issledovaniya”. – Almaty:Dike Press, 2005.-S.11-19
- Sajjad M. Multilingual Language policy and School Linguistic Practice: Globalization and English – Language Teaching in India. Language as a tool of Minority Politics: Urdu, in Bihar, India, 1951-1989. //Journal of Muslim Minority Affairs. Vol.34, Issue 2. 2014.-P.174-190.
- Sridhar S.N. Language modernization. Paper presented at theSecond World Basque Congress. San Sebastian, Donostia.1987.-p.-19-26.
- Rangila R.S., Thirumalai M.S., Mallikarjun B. Bringing order to linguistic diversity: language planning in the British Raj.//Language In India. Manasagangotri. Vol.1.2001.-P.36-39.
- Krystal D. Angliiski yazik kak globalniy. /Per. S angl. – M.:Izdatelstvo “Ves mir”. 2001.-12-37s.
- Pylee M.V. India’s Constitution. //S. Chand & Co1997. – P. 3.
- Maklakov V.V. Konstitutsii zarubezhnih gosudarstv./Uchebnoye posobiye. Izd.4. – M.: Volterskluver, 2003–221-248s Laitin D.D. Language Policy and Political Strategy in India.//Policy sciences.1989. Vol.22. No.3-4.-P.415-436.
- The Official Languages Act, 1963 (As amended in 1967). //Language In India. -Manasagangotri. Vol.2, 2002.-P.1-18.
- Benedikter T.Linguistic minorities in India. An appraisal of the linguistic rights of minorities in India. -Bozen/Bolzano, 2013.-p.41-49.
- Nayar Baldev Raj. National Communication and Language Policy in India.-New York: Frederick A Praeger, Publishers.1969-p.97-112.
- <http://www.indianrailways.gov.in>. THE OFFICIAL LANGUAGES ACT, 1963.
- Erekhesheva L.G. India na sovremennom etape. Sbornik materialov po itogam vstrechi I.K.Gujrala s kazakhstanskimi uchenimi i expertami. – Almaty: CVPA, 2001. –s.23-26.
- VanishreeV.M. Provision for Linquistic Diversity and Linquistic Minorities in India. //Language In India. -Manasagangotri. Vol.11, 2 Feb., 2011.-P.15-23.
- Petrovic J. Language Planning for Equal Educational Opportunity in Multilingual States: The Case of India. // Multilingual Research Journal.-New York, v4. n1. 2010. – P.1-19.
- The Constitution of India: Provisions Relating to languages. //Language In India. -Manasagangotri.Vol.2. 2002. – P.1-17.
- MohanlalB.M.S. The Influence of the dominant language. //Language In India. -Manasagangotri.Vol.1, 10Feb., 2002.-P.1-7.
- Dyatlenko P. Yazikovaya politika i yazikoviye reformi v gosudarstvennom I natsionalnom prostranstve (analiticheskiy obzor)// Sotsiologicheskoye obozreniye.- M., Tom.6.№3.2007.-S.1-12.
- Alpatov V.M. Yazikovaya politika v sovremennom mire: “Odnoznachnaya” i “dvuhznachnaya” praktika i problem yazikovoii assimilyatsii.// CorporativePolitics.-A., 2013.-C.1-13.
- Chernishev V.A. Hindi v sovremennoy Indii. – M.:Vostochnaya literature. RAN. 1998.-320s.
- Barannikov P.A. Problemi hindi kak natsionalnogo yazika. – L. ., 1972.-54-68s.
- MishraI.S.N. Language and Language policy in India. //Odisha Review.-New Delhi.March 2014.-P.1-26.
- Clingingsmith D. British Language Policy in 19th century. India and Industrialization and Bilingualism in India. //Journal of Human Resources, Vol.49.Issue 1. 2014.-P.73-109.